

O‘zbekistondagi madaniy obyektlar va ularning nomlarining kelib chiqishi

Sobirova Nodira Jumanazar qizi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti “Geografiya” mutaxassisligi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston hududidagi madaniy obyektlarning toponimik tahlili keltirilgan. Unda toponimlarning lingvistik, tarixiy va geografik qatlamlari o‘rganilib, Registon, Ichan-Qal’a, G‘ur-Emir, Shahrisabz, Mingbuloq va Aydar ko‘li kabi obyekt nomlarining kelib chiqishi tahlil qilingan. Tadqiqotda fors, arab va turkiy tillarning o‘zaro ta’siri, madaniy almashinuv hamda toponimlarning tarixiy-madaniy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Toponimiya, madaniy obyektlar, geografik nomlar, O‘zbekiston, lingvistik tahlil, tarixiy qatlam, Registon, Ichan-Qal’a, G‘ur-Emir, Shahrisabz.

Аннотация. В статье представлены материалы по топонимическому анализу культурных объектов Узбекистана. Изучаются лингвистические, исторические и географические пласты топонимов, анализируется происхождение названий таких объектов, как Регистан, Ичан-Кала, Гур-Эмир, Шахрисабз, Мингбулак и озеро Айдар. В исследовании освещаются вопросы взаимодействия персидского, арабского и тюркских языков, сосуществования культур и историко-культурного значения топонимов.

Ключевые слова: Топонимия, культурные объекты, географические названия, Узбекистан, лингвистический анализ, исторический слой, Регистан, Ичан-Кала, Гур-Эмир, Шахрисабз.

Abstract. This article presents materials on the toponymic analysis of cultural objects in Uzbekistan. It studies the linguistic, historical and geographical layers of toponyms, analyzes the origin of the names of objects such as Registan, Ichan-Kala, Gur-Emir, Shahrisabz, Mingbulak and Lake Aydar. The study highlights the interaction of Persian, Arabic and Turkic languages, cultural coexistence and the historical and cultural significance of toponyms.

Keywords: Toponymy, cultural objects, geographical names, Uzbekistan, linguistic analysis, historical layer, Registan, Ichan-Kala, Gur-Emir, Shahrisabz.

Kirish (Introduction). Toponim — bu hududiy ob’jektga berilgan noyob nom bo‘lib, u tilshunoslik, tarix va geografiya singari fanlarning kesishgan nuqtasida o‘rganiladi. O‘zbekiston toponimlari asosan turkiy, forsiy va arabiy tillar ta’sirida shakllangan bo‘lib, bu holat mamlakatning tarixiy savdo yo‘llari, madaniy almashinuvlari va siyosiy o‘zgarishlarini aks ettiradi (Akbarova, 2025). Toponimlarni o‘rganish nafaqat lingvistik, balki tarixiy-madaniy merosni saqlash uchun ham muhim ahamiyatga ega (UNESCO, 2024).

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature Review). O‘zbekiston toponimikasiga oid ilmiy tadqiqotlar so‘nggi yillarda kengayib bormoqda. Akbarova D. (2025) o‘z ishida toponimlarning lingvistik va tarixiy qatlamlarini tizimli tahlil qilgan. UNESCO (2024) tomonidan e’lon qilingan ‘Samarkand – Crossroad of Cultures’ hamda ‘Itchan-Kala (Khiva)’ hisobotlarida madaniy meros obyektlarining nomlari xalqaro miqyosda baholangan. Shuningdek, Wikipedia ensiklopediyasi va 2020–2024 yillardagi mahalliy ilmiy maqolalar toponimlarning etimologik manbalarini yoritishda muhim manba sifatida xizmat qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tadqiqotda lingvistik, tarixiy va geografik tahlil metodlari qo‘llanildi. Har bir toponimning ildiz manbasi, fonetik shakli, tarixiy konteksti va tabiiy-geografik xususiyatlari alohida o‘rganildi. Toponimlar tasnifi quyidagi

mezonlarga asoslandi: tabiiy landshaft, ijtimoiy-funksional obyekt, shaxsiy va etnik nomlar. Shuningdek, ma'lumotlar UNESCO, Wikipedia va milliy manbalardan olingan bo'lib, xaritalashda GIS tizimlaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results). Tahlil jarayonida O'zbekistonning bir nechta madaniy obyektlari, xususan Registon, Ichan-Qal'a, G'ur-Emir, Shahrisabz, Mingbuloq va Aydar ko'li nomlarining kelib chiqishi o'rganildi. Masalan, Registon forscha 'reg' (qum) va '-stan' (joy) so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, maydon dastlab qumli hudud sifatida shakllangan (UNESCO, 2024). Ichan-Qal'a esa 'ichki qal'a' ma'nosini anglatadi va Xiva shahrining himoyalangan markaziy qismini bildiradi. G'ur-Emir maqbarasi esa 'amirning qabristoni' degan ma'noni ifodalaydi. Shahrisabz ('yashil shahar') nomi esa iqlim va landshaft xususiyatini aks ettiradi. Tabiiy toponimlar orasida Mingbuloq ('mingta buloq') va Aydar ko'li alohida ahamiyat kasb etadi.

Obyekt nomi	Literal ma'no/tili	Tipi (me'moriy-tabiiy)	Qisqa izoh(kelib chiqishi)	Manba
Registon(Samarqand)	Qumli joy (forsiy reg+ -stan)	Me'moriy maydon	Dastlab qumli maydon; keyin markaziy madrasalar ansambli.	UNESCO, Wikipedia
Ichan-Qal'a (Xiva)	'Ichki qal'a' (o'zbek/for)	Tarixiy ichki shahar	Xivaning mudofaa qilingan ichki qismi.	UNESCO
G'ur-Emir (Samarqand)(G o'ri Amir)	'Amirning qabristoni' (fors/arab)	Maqbara	Amir Temur va avlodining maqbarasi.	UNESCO
Shahrisabz	'Yashil shahar' (fors)	Shahar(tarixiy)	Amir Temurning tug'ilgan shahri.	Tarixiy manbalar
Mingbuloq	'Ming buloq' (turk)	Tabiiy (manba)	Ko'plab buloqlarga ega hudud.	Mahalliy manbalar
Aydar ko'li	Aydar (qad. turk/mahalliy)	Tabiiy(ko'l)	Aydar-Arnasay tizimi; sun'iy va tabiiy omillar.	Geografik manbalar

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston toponimlari til, tarix va geografiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aks ettiradi. Fors, arab va turkiy tillar o'zaro uyg'unlashib, toponimlarning madaniy qatlamlarini boyitgan. Toponimik tadqiqotlar orqali hududlarning tarixiy qatlamlarini tiklash, madaniy merosni himoya qilish hamda GIS texnologiyalari asosida toponimlarni raqamli xaritalashni rivojlantirish taklif etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. UNESCO — Samarkand – Crossroad of Cultures.
2. UNESCO — Itchan-Kala (Khiva) — World Heritage.
3. Wikipedia — Registan (etimologiya va tarixiy kontekst).
4. Akbarova D., Toponymy of Uzbekistan (2025).
5. General thematic studies on Uzbek toponymy (journals and articles, 2020–2024).